

**BOLALARGA NISBATAN ZO'RAVONLIK HOLALATLARINING
PSIXOLOG TAHLILI**

Nuraliyeva Gulsevar No'monjonovna

*Qashqadaryo viloyati Shahrisabz tumani MMT bo'limiga qarashli 15-sonli umumiy
o'rta ta'lim maktab amaliyotchi psixologi*

Bolalarning o'zi himoyalangan, zaif ijtimoiy qatlam bo'lishlariga qaramay, ko'p hollarda tabiiy ofatlar, harbiy harakatlar hududida qolib ketadilar, jismoniy, emotsional va jinsiy zo'rlanish qurboniga aylanadilar. BMTning bergan ma'lumotlariga ko'ra har yilda 14 yoshgacha bo'lgan bolalarning 2 mln.ga yaqini ota onalar zo'rvonligidan qiynaladilar. Ularning har o'ntadan biri hayotdan ko'z yumadi, ikki mingtasi esa hayotni o'z joniga qasd qilish bilan yakunlaydi.

Zo'rvonlik bir necha ko'rsatkichlar bo'yicha klassifikatsiyalanadi:

- ochiq va yopiq (kimdir oshkor qiladi, kimdir yashiradi);
- hozirda ham davom etayotgan yoki o'tmishda sodir bo'lgan;
- birlik yoki ko'plikda, uzoq yillar davom etuvchi;
- sodir etilayotgan joy va muhitga ko'ra zo'rvonlik: uyda qarindoshlar tarafidan, maktabda pedagog yoki bolalar tomonidan, ko'chada bolalar yoki notanish kattalar tarafidan bo'lishi mumkin.

Asanova ishlarida taklif etilgan quyidagi zo‘rluk klassifikatsiyasi keng tarqalgan: Jismoniy zo‘ravonlik 18 yoshgacha bshlgan bolalarga nisbatan ko‘rsatilgan tasodifiy bo‘lmagan jarohatning har qaysisi. Jismoniy zo‘ravonlik yuzga urish, itarish, bo‘g‘ish, yumdalash, kamar yoki arqon bilan kaltaklash, og‘ir predmetlar va pichoqlar bilan jarohatlar yetkazish shaklida namoyon bo‘ladi. Jismoniy zo‘ravonlik o‘z ichiga bolalarni narkotik, alkogol moddalariga jalb qilishni, zaharlovchi yoki hushsizlantiruvchi tibbiy preparatlar (masalan, vrach tomonidan yozib berilmagan uyqu chaqiruvchilarni, shuningdek cho‘ktirishga urinishlarni ham qamrab oladi.

Jinsiy zo‘ravonlik bolalar (qiz yoki o‘g‘illarni) kattalar yoki boshqa bolalar tomonidan o‘zining jinsiy ehtiyojlarini qondirish, manfaat olish maqsadida ulardan foydalanishidir. Jinsiy zo‘ravonlik o‘z ichiga har qanday jinsiy aloqani, jinsiy organlarning tana kontaktini, bolalarni fohishabozlikka, pornobiznesga jalb qilishni, bolaning oldida jinsiy organlarni yalang‘och holda ko‘rsatish va unga sezdirmasdan yechinayotganida kuzatish kabi hollarni qamrab oladi. Bolaning zarurat va qiziqishlariga e‘tiborsizlik ota onalar yoki ayrim sabablarga ko‘ra ularning o‘rnini bosuvchi shaxslar tomonidan bolaning ovqatga, qiyinishga, uy joyga, ta‘lim olishga, tibbiy yordamga bo‘lgan majburiy ta‘minlanishi kerak bo‘lgan zarurat va ehtiyojlarini ta‘minlamaslik. Bolani baxtsiz hodisalarga olib keluvchi qarovsiz qoldirishlar yuqoridagilarga misol bo‘la oladi. Psixologik zo‘ravonlik doimiy yoki vaqti vaqti bilan bolani haqoratlash, o‘qituvchi, tarbiyachilar, ota-onalar tarafidan ko‘rsatiladigan qo‘rqituvlar; uning insoniylik g‘ururini kamsitish, ularni u qilmagan ishda ayblash, bolaga muhabbatning yo‘qligini, unga adovatni namoyish etish. Shuningdek, bu zo‘ravonlik turiga doimiy yolg‘on va bolaga qo‘yilayotgan talablar uning yoshiga mos emasligi ham kiradi.

Emotsional zo‘ravonlik. Ayrim tadqiqotchilar har qanday zo‘ravonlik asosida emotsional zo‘ravonlik, xo‘rlanganlik yotadi degan fikrdalar. Odatda jabrlanuvchi bola bir vaqtning o‘zida zo‘ravonlikning bir qancha turini boshdan o‘tkazadi. Masalan, zo‘ravonlik qurboni bo‘lgan kattalar va bolalar ko‘pincha jismoniy (kaltaklash) va emotsional (o‘ldirish yoki mayib qilish qo‘rqituvlari) zo‘rlashni boshdan kechiradilar. Bolalar ustidan zo‘ravonlik va e‘tiborsizliklar bo‘lishiga ijtimoiy, hamda madaniy sharoitlar ham olib keladi: jamiyat ongida aniq jismoniy jazo bahosini yo‘qligi,

OAVda zo‘ravonlikni namoyish etilishi. Tadqiqotlar ota onalarda norozilikni, asabiylashishni va bulardan keyin zo‘rlashni keltirib chiqaruvchi bolalarda mavjud bir qator xususiyatlarni aniqladilar. Zo‘rlik qurboni bo‘lish ehtimoli yuqori bo‘lgan bolalar quyidagi xususiyatlarga ega:

- istalmagan bolalar, shuningdek, ota onasi undan oldingi bolani yo‘qotgandan keyin tug‘ilgan bolalar;
- boshqalardan tashqi qiyofasi bilan ajralib turuvchi yoki ota-onalariga ma‘qul bo‘lmagan xususiyatli bolalar (masalan, bolaning boshqa jinsda ekanligi);
- ona uchun homiladaorlik va tug‘ish jarayoni og‘ir kechgan, shuningdek ko‘p kasal bo‘lgan bolalar va hayotning birinchi yili onasidan ajratilgan bolalar.

Bolalarga ko‘rsatilayotgan emotsional zo‘ravonlik bu bolada emotsional hayotini normal rivojlanishini havfga qo‘yib, unda emotsional zo‘riqish holatini uyg‘atuvchi har qanday harakatdir. Odatda bolaning yutuqlariga ota onalar maqto‘v, g‘urur va

hursandchilik hislari bilan reaksiya qaytaradilar. Biroq ba’zida ota onalar teskari reaksiya ham bildiradilar: befarqlik va asabiylik. Boshida bu bolada aralash hislarni uyg’otadi. Keyinchalik ota onalarning bunday noadekvat reaksiyalariga bir necha bor duch kelgan bola ularga javob reaksiyasini qaytaradi, omadga g’urur va yutuqqa erishish motivasiyasi tez yo’qoladi. Masalan, psixologik zo’ravonlikka oilada tez-tez yuz beradigan nizolarni va ota-onalarning bolaga nisbatan oldindan aytib bo’lmaydigan munosabatlarini kiritish mumkin. Qalbdagi og’riqlar tufayli bolaning intellektual rivojlanishi tormozlanadi, bilish jarayonlarining rivojlanishi va adaptasion qobiliyatlar havf ostida qoladi. U tez hafa bo’luvchan bo’lib qoladi, o’z o’zini hurmat qilish qobiliyati pasayadi. Bola ijtimoiy himoyasiz rivojlanadi, nizoli vaziyatlarga oson tushib qoladi va tengdoshlaridan inkor qilinish ehtimoli yuqori bo’ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G’oziyev E.G’. Intellekt psixologiyasi. T., 1996.
2. G’oziyev E.G’. O’quvchilariing o’quv faoliyatini boshqarish. Toshkent, 2002
3. Алиев Х. Защита от стресса. Как сохранить и реализовать себя в современных условиях. — М., 1996.
4. Бадхен А.А. (ред.). Методическое пособие по работе с посттравматическим стрессовым расстройством. Михайлова Т.И., Певзнер М.М. (сост.). СПб., ин-т ГАРМОНИЯ, 2001.